

УДК 343.851-053.6

Багаденко Ірина Петрівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3350-4411
Зубатенко Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент, головний радник
Адвокатського об'єднання “С.Н.С. ПАРТНЕРИ”, м. Київ, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ “ЗЕЛЕНА КІМНАТА” ТА КІМНАТ, ДРУЖНІХ ДО ДИТИНИ

Стаття висвітлює положення Керівних принципів ООН щодо судочинства у питаннях дітей–жертв і дітей–свідків злочинів. Наголошується на застосуванні процедур, що враховують інтереси дітей, зокрема, шляхом забезпечення наявності спеціальних кімнат для проведення допитів, пристосування судових приміщень до інтересів дітей–свідків.

Крім того, досліджено Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, викладено оптимальні практики, засновані на узгодженні сучасних знань і відповідних регіональних норм, стандартів і принципів.

Ключові слова: правосуддя, дружнє до дітей, неповнолітні учасники кримінального провадження, допит, методика “Зелена кімната”, приміщення, дружні до дітей.

Кожний наступний допит негативно впливає не лише на психіку дитини, а й на якість збирання доказів у справі, а також на зацікавленість неповнолітнього (малолітнього) учасника кримінального провадження у справедливому правосудді тощо. Якщо під час першого допиту дитини не забезпечити належних сприятливих умов для його проведення, будь-які важливі деталі можуть залишитися невідомими слідству, а повторні допити не забезпечуватимуть встановлення істини.

Питання ролі та призначення, нормативно-правового забезпечення функціонування спеціальної методики та використання відповідно обладнаних приміщень досліджували такі вчені, як: О.М. Бандурка, Н.П. Бочкор, С.Д. Віксич, О.В. Даценко, М.В. Євсюкова, І.С. Кравченко, К.Б. Левченко, Н.О. Пряхіна, О.І. Пташник-Середюк, Т.Є. Семикопа та ін.

Міжнародний досвід у сфері процесуальних особливостей проведення допиту вивчали Ю. Белоусов, О.М. Броневицька, С. Деркач, В.В. Луцик, А.М. Орлеан, В. Рогальська, Т. Філоненко, В.В. Яворська.

Водночас, ураховуючи законодавчі реформи у зазначеному напрямі, що тривають, виникає потреба у дослідженні відповідності відомчих нормативно-правових актів, якими регулюється діяльність органів, що здійснюють досудове

© Bahadenko Iryna, Zubatenko Olena, 2021

розслідування та судовий розгляд, тим законодавчим актам, які впроваджують дружнє до дитини правосуддя.

Мета статті – відобразити стан нормативно-правового забезпечення щодо використання методики “Зелена кімната” та кімнат, дружніх до дитини, з акцентуванням на тих положеннях, що потребують удосконалення.

Набувши членства у Раді Європи у 1995 р., Україна взяла на себе низку зобов’язань у сфері реформування чинного законодавства на основі норм і стандартів Ради Європи. Це зобов’язання стосується норм і стандартів щодо захисту дітей – жертв насильства або свідків злочинів. Зокрема, у 2012 р. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Так, на підставі вказаної Конвенції, а також Керівних принципів ООН з питань правосуддя у справах, пов’язаних із участю дітей – жертв та свідків злочинів (2005 р.), Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей (2010 р.) й інших стандартів українське законодавство зазнало не багатьох, але суттєвих змін і доповнень, а також новоутворень у зазначеному напрямі.

У 2012 р. було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України, подальше внесення змін до якого призвело до появи ст. 232 (проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (у редакції Закону від 23.02.2014 № 767-VII)), якою передбачається можливість проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого під час досудового розслідування у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) (п. 3 ч. 1 цієї статті). При цьому допускаються зміни зовнішності та голосу, за яких неможливо було б упізнати особу, яку допитують (ч. 10 цієї статті). Водночас стаття прямо не передбачає можливості використання зафіксованих технічними засобами результатів проведеного допиту/опитування на стадії судового розгляду без повторного допиту та повторного травмування малолітньої або неповнолітньої особи.

Серед особливостей допиту малолітньої або неповнолітньої особи під час досудового розслідування (ст. 226) не зазначено можливостей уникнення подальших повторних допитів дитини.

На стадії судового розгляду до особливостей допиту малолітньої або неповнолітньої особи включена можливість проведення допиту поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження) (ч. 4 ст. 354). При цьому також прямо не передбачено можливість використання технічно зафіксованих результатів попередньо проведених опитувань/допитів під час досудового розслідування.

Українським урядом схвалено Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року та затверджено відповідний план із реалізації цієї стратегії. Зокрема, положення Національної стратегії визнають пріоритетними напрямками формування та здійснення дружнього до дитини правосуддя, впровадження методики “Зелена кімната”. Визнаючи наявними системні проблеми юстиції щодо дітей, серед яких: відсутність обов’язкової спеціальної

підготовки суддів, прокурорів і захисників у провадженнях за участю дітей; відсутність належних умов для проведення судових засідань в оточенні, дружньому до дитини, тощо, Національна стратегія орієнтована на усунення таких проблем, а також на подолання прогалів правового та організаційно-правового характеру у зазначеному напрямі [1].

Відповідно до положень Національної стратегії План заходів із її реалізації передбачає пункти стосовно удосконалення системи досудового розслідування та судового розгляду, серед яких:

забезпечення обов'язкового спеціального навчання слідчих, які здійснюють досудове розслідування, та прокурорів, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва та підтримують державне обвинувачення у провадженнях щодо неповнолітніх осіб, суддів, які розглядають кримінальні провадження, учасником яких є дитина, та інших фахівців системи юстиції щодо дітей (пп. 22, 29). Для цього заплановано розроблення з урахуванням міжнародного досвіду єдиних стандартів навчання фахівців системи юстиції щодо дітей (прокурорів, суддів, соціальних працівників, педагогів, психологів, працівників поліції тощо);

забезпечення єдиного підходу до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий тощо), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як “Зелена кімната” (п. 25). Для цього заплановано розроблення та поширення рекомендацій щодо організації роботи за методикою “Зелена кімната” для органів досудового розслідування, а також розроблення законопроекту про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою удосконалення правових норм у частині правил допиту неповнолітніх осіб;

забезпечення належних умов для проведення судових засідань в оточенні, дружньому до дитини (п. 31). Для цього заплановано: розроблення та поширення рекомендацій щодо організації роботи за методикою “Зелена кімната” для судів, а також розроблення законопроекту про внесення змін до нормативно-правових актів з метою удосконалення порядку проведення судових процедур за участю дітей під час кримінального провадження, дружніх до дитини [2].

Говорячи про фахівців системи юстиції щодо дітей у структурі Національної поліції України, зауважимо, що це є орган досудового розслідування, функції якого виконують слідчі підрозділи і дізнання (ст. 38 КПК України). Обов'язки та повноваження цих підрозділів із зазначених вище питань закріплені відомчими нормативними актами МВС України. Зокрема, Положенням про слідчі підрозділи Національної поліції України, затвердженим наказом МВС України від 06.07.2017 № 570, передбачено визначення керівником підрозділу слідчих, спеціально уповноважених на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (п/п 10, п. 3 розділу V цього Положення), так званих ювенальних слідчих [3].

Положенням про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затвердженим наказом МВС України від 20.05.2020 № 405, також передбачено визначення керівником підрозділу дізнавача, спеціально

уповноваженого на здійснення дізнання щодо неповнолітніх (п. 4 розділу IV цього Положення) [4].

Відповідно до вимог стосовно фахівців, які працюють з дітьми у сфері правосуддя, такі фахівці повинні мати відповідний досвід та отримувати необхідну міждисциплінарну підготовку з питань прав і потреб дітей різних вікових груп, а також щодо процедур, які адаптовані до них (п/п 14 п. 4 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей).

Водночас через низку несприятливих факторів (наприклад, плінність та недобір кадрів, а також пов'язана з цим нестача часу для проходження кваліфікаційних тренінгів або навчань, відсутність досвіду роботи з дітьми тощо) на практиці таких фахівців, як ювенальний слідчий чи ювенальний дізнавач, призначають ситуативно й не на тривалий час, що заважає набуттю практичного досвіду конкретним фахівцем.

Стосовно питання спеціалізації судів (суддів), слід зазначити, що відповідно до ст. 18 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” від 02.06.2016, у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Так, судді (суддя), уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обираються з числа суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. Кількість суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів із необхідним стажем роботи, суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді. Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції, проте здійснення ними таких повноважень враховується при розподілі судових справ і має пріоритетне значення [5].

Однак, на практиці, крім визначення “уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх”, у судді в непоодиноких випадках відсутній досвід здійснення таких проваджень, зокрема, в питаннях дотримання принципів правосуддя, дружнього до дітей (мінімізація кількості опитувань дитини, створення сприятливих умов для опитування, можливість використання в якості доказу результатів технічно зафіксованих попередніх опитувань дитини тощо).

Крім цього, зазначеним Законом не передбачається визначення спеціалізації суддів із здійснення кримінального провадження за участю неповнолітніх (у випадках, коли неповнолітні є потерпілими або свідками насильницьких злочинних посягань).

Водночас з моменту видання перших методичних рекомендацій щодо організації та функціонування “зеленої кімнати” для дітей, які потребують соціально-психологічного захисту, з 2008 р. поступово почали створюватись “зелені кімнати” в міськрайліноорганах внутрішніх справ: у Бердянському МВ УМВС у Запорізькій області, у Солом’янському РУ ГУ МВС України в м. Києві, в органах внутрішніх справ Київської області тощо. При цьому метою їх створення першочергово були соціальний та правовий захист підлітків, проведення з ними психологічної профілактики та корекції відхилень у поведінці, а також виявлення та усунення причин та умов, що сприяють вчиненню неповнолітніми протиправних дій, тимчасове перебування дітей, які бродяжать, до моменту поміщення їх до притулку, повернення до інтернату, батькам тощо. У Києві відкриття першої в Україні “дружньої кімнати” – кімнати для опитування дітей, які стали жертвами або свідками насильства, відбулося у 2009 р. у приміщенні Міського центру дитини служби у справах дітей Київської міської державної адміністрації. Приміщення, що отримало назву “дружня кімната”, облаштовано за відповідними європейськими стандартами та рекомендаціями роботи з дітьми.

З 2011 р. поширилася практика створення та функціонування спеціальних приміщень для дітей при органах внутрішніх справ (нині – органи поліції). Соціально-психологічна робота в зазначених приміщеннях почала охоплювати категорію дітей, які стали жертвами сексуального насильства, а також використовувались для допиту малолітніх злочинців.

Станом на сьогодні в Україні функціонує 34 спеціальних приміщень (кімнат, дружніх до дітей), з них 25 розташовані у підрозділах поліції, 4 – у закладах вищої освіти МВС України, 3 – в інших державних органах, 2 – у цивільних установах. Обладнано належним чином 25 кімнат. Звісно, існує потреба у збільшенні кількості таких кімнат, та найважливіше, щоб ці приміщення завжди використовувались за призначенням. Оскільки на практиці допит дитини, наприклад, ювенальним слідчим, нерідко проводиться у кабінеті цього ж слідчого без повноцінного використання методики “Зелена кімната”.

Фактично вирішенню питань, пов’язаних із використанням методики “Зелена кімната”, сприяє методична допомога у формі відповідних рекомендацій, що видавались на різних етапах реформування законодавства та правоохоронних органів (починаючи з 2008 р.) на базі закладів вищої освіти МВС України за участю громадських правозахисних організацій тощо.

На підставі викладеного слід констатувати, що сьогоденний стан законодавчих, нормативно-правових актів щодо застосування методики “Зелена кімната” потребує подальшого розвитку та покращення.

Наприклад, за аналогією до ст. 18 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” від 02.06.2016 варто було б передбачити порядок визначення ювенального слідчого/дознавача для здійснення кримінального провадження за участю неповнолітніх у положеннях, якими закріплено організацію діяльності зазначених підрозділів.

Також доцільно було б регламентувати серед особливостей допиту малолітньої або неповнолітньої особи під час досудового розслідування (ст. 226 КПК України)

проведення такого допиту із застосуванням спеціальної методики “Зелена кімната”, яка включає в себе використання кімнати, дружньої до дитини, а також залучення відповідних фахівців тощо.

Крім цього, вважається за доцільне у дорученні слідчого/дізнавача на проведення допиту дітей іншими працівниками Національної поліції України зазначити особливість цієї процесуальної дії, що потребує використання спеціальної методики “Зелена кімната”.

Зважаючи на мету застосування цієї методики (уникнення повторної травми дитини через мінімізацію допитів), варто запровадити практику використання технічно зафіксованих результатів допиту дитини (здійсненого під час досудового розслідування) на стадії судового розгляду без повторного допиту останньої, та відобразити це відповідним чином у КПК (наприклад, шляхом доповнення ст. 354) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.04.2021).
2. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1335-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1335-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.04.2021).
3. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: наказ МВС України від 06.07.2017 № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення: 17.04.2021).
4. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: наказ МВС України від 20.05.2020 № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення: 17.04.2021).
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 17.04.2021).

REFERENCES

1. On Approval of the National Strategy for Reforming the Justice System for Children until 2023: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 18.12.2018 No 1027-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1335-2019-%D1%80#Text> (Date of Application: 17.04.2021) [in Ukrainian].
2. On Approval of the Action Plan for the Implementation of the National Strategy for Reforming the Justice System for Children until 2023: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 27.11.2019 No 1335-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1335-2019-%D1%80#Text> (Date of Application: 17.04.2021) [in Ukrainian].
3. About the Organization of Activity of Investigative Divisions of National Police of Ukraine: the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 06.07.2017 No 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (Date of Application: 17.04.2021) [in Ukrainian].
4. About the Statement of the Situation on the Organization of Activity of Divisions of Inquiry of Bodies of National Police of Ukraine: the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 20.05.2020 No 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (Date of Application: 17.04.2021) [in Ukrainian].
5. On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine of June 2, 2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Date of Application: 17.04.2021) [in Ukrainian].

Bahadenko Iryna,
Cand. Sci. (Law), senior researcher, Head of the Department
of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3350-4411
Zubatenko Olena,
Ph.D (Law), Associate Professor,
Chief Adviser of the Law Firm “SNS Partners”, Kyiv, Ukraine

THE LEGAL SUPPORT OF THE USE OF THE “GREEN ROOM” METHODOLOGY AND THE CHILD-FRIENDLY ROOMS

The UN Guiding Principles on the Prosecution of Child Victims and Child Witnesses (ECOSOC Resolution 2005/20, 2005) emphasize the application of procedures that take into account the interests of children, in particular by ensuring the availability of special interrogation and accommodation facilities, court premises to the interests of children-witnesses, summoning the child to court only if necessary. Also, in order to reduce the number of interrogations of the child, it is proposed to record video materials for further use in court without the participation of the child.

The Guiding Principles of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice (17 November 2010) set out best practices based on the harmonization of current knowledge and relevant regional norms, standards and principles. In particular, it is sufficiently specified how justice should be administered so as not to re-injure the psyche of children who have already been offended, how the safety of child victims and / or witnesses of crimes should be ensured, the professionalism of professionals working with such children, etc.

Thus, child-friendly justice is a system of justice that guarantees respect for and effective exercise of the rights of all children at the highest level, with due regard for the level of maturity and understanding of the child, as well as the circumstances of the case. This includes justice that is accessible, age-appropriate, prompt, well-executed, adapted and aimed at meeting the needs and rights of the child, respecting the rights of the child, including the right to a fair trial, participation and understanding of the trial. The term “child-friendly justice” refers to all professionals who work with children during and out of court. Authorities such as the police, social services and mental health services are also responsible for making justice more child-friendly. This requires the use of special techniques, such as the “Green Room”, which includes the use of specially equipped facilities, friendly to children.

In addition, it is considered expedient in the order of the investigator / coroner to interrogate children by other employees of the National Police of Ukraine to indicate the peculiarity of this procedural action, which requires the use of a special method “Green Room”.

Keywords: child-friendly justice; juvenile participants of criminal proceedings; interrogation; the “Green Room” method; premises friendly to children.

Отримано 10.06.2021